

ADATOK A KÖZÉPISKOLÁS VÖRÖS KATONADIÁKOKRÓL

Gellért László

Ezúttal az ifjúság olyan rétegének a Vörös Hadseregben való részvételéről szeretnék összefoglaló áttekintést adni, amelynek szerepléséről a szakirodalomban eddig csak szórványosan esett szó.

A források vizsgálatánál azonban viszonylag nagy számú adat került elő, amelyek vörös katonadiákokról szólnak, a toborzások során a Vörös Hadseregbe jelentkező középiskolai diákfiatalokról adnak hírt.

Az ellenforradalom hatalomra kerülése utáni első hónapokban tömeges fegyelmi eljárást folyt haladó, szocialista érzelmű és emiatt hazafiatlannak bélyegzett tanulók, főleg a mozgalom vezetői, az iskolai diákdirektóriumok elnökei és tagjai ellen. A VKM 1919. augusztus 11-én 103.188/1919. sz. rendeletével létrehozott fegyelmi bizottságok az ország minden középiskolájában — az egyházi intézeteket is beleértve — megkezdték működésüket.¹ A diákok kihallgatásakor készült eredeti jegyzőkönyvek nagy része fennmaradt. Előkerültek a fegyelmi vizsgálatokkal kapcsolatos beadványok, felterjesztések, s az iratok közt bizalmas miniszteri, tankerületi főigazgatói utasítások, fegyelmi javaslatok és végzések is találhatók. A vörös katonadiákok elbírálása nem volt egységes. Egyes iskolákban — főleg ahol magas volt a jelentkezők száma — többször beérték kisebb fegyelmi büntetéssel, míg másutt „harcokban való részvétel”, de főképp az önkéntesek „valószínűsíthető” bevonulás főbenjáró bűnnek számított. A Vörös Hadsereg népszerűsítése, a toborzó munkában való részvétel viszont mindenütt súlyos megtorlást vont maga után. Andrassy Antal — aki 1962-ben megjelent tanulmányában a kaposvári szocialista diákmozgalom történetét dolgozta fel — levéltári kutatásai alapján beszámol arról, hogy a katonadiákok „... később szinte valamennyi jelentésben szerepelnek és az 1919. szeptember 1-i érettségi előkészítő tanári értekezleten a jelöltek közül csillaggal különböztetik meg a vörös katonákat...”² (Kiemelés tőlem. G. L.)

¹ „Elrendelem, hogy az ifjúság nevelésében tapasztalható rettenetes züllés okai iskolánként megállapíttassanak. E célra minden tanári testület 4—4 tanárt válasszon meg kebeléből bizottsággul. A bizottságok elnökeit magam jelölöm ki egy másik iskola tanári testületéből, s azokat látom el közelebbi utasítással...” (OL. VKM. 103. 188/1919. K. 592. 16. tétel, 4. o.)

² KÁL. Kaposvári gimnáziumi iratok. Tanári értekezletek jkv-e. 1915—21. 133. o. Idézi Andrassy Antal: Adatok a kaposvári Állami Fügymnázium történetéhez, 1918—19. A kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium jubileumi emlékkönyve. 1912—1962. Kaposvár, 1962. 121—122. o.

A Hivatalos Közlöny folyamatosan közölte az iskolákból eltávolított külféle fegyelmi büntetésekkel sújtott és esetenként bűnvádi eljárás alá vont diákok neveit.

A fegyelmi jegyzőkönyvek visszatérő mottója, hogy a vádlott tanulók önként léptek be a Vörös Hadseregbe, és társaikat is erre buzdították. A dokumentumok adatokat sorolnak fel, amelyek kommunista diákoknak a toborzások végrehajtásában való aktív részvételét említik és emiatt sürgetnek ellenük megtorlást.

A források másik csoportját a Sajtóügyi Népbiztosság jelentései, táviratai, az országos és helyi sajtóban megjelent közlemények, tudósítások képezik. Ezek nagy része a különböző feldolgozásokban már szerepelt. Elsősorban az MSZMP KB Párttörténeti Intézete gondozásában megjelent, Svéd László által szerkesztett dokumentumkötetekre, és az ugyancsak általa írt „Utat tör az ifjúsereg” (Bp., Kossuth, 1962.) c. munkára gondolunk.³

Ertékes forrásként szerepelnek az egykori 19-es diákvezetők által megőrzött eredeti iratok és néhány, szorosan a tárggyal kapcsolatos, a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött dokumentum. Ehhez kapcsolódnak a Magyar Vörös Hadsereg szervezésével, harcaival foglalkozó dokumentumkötetek és feldolgozások. Számos adatot találtunk a Tanácsköztársaság közoktatáspolitikájával foglalkozó, a szocialista tanítómozgalom történetét feltáró forrásokban. Figyelembe vettük ezenkívül az egyes megyéknek a Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából megjelent jubiláris kiadványait, iskolai évkönyveket, az egykori diákvezetők, a KIMSZ veterán harcosainak írásos visszaemlékezéseit is.

A dokumentumokban — főleg a toborzások és a Vörös Hadsereg alakulatainak iratanyagában „középiszkolós diák”, vagy „tanuló” megjelölést csak elvétve találunk. Megjegyzendő, hogy ezek az iratok egyetemista katonákról sem tesznek említést.⁴

A Tanácsköztársaság kikiáltásának idején a haladó középiszkolósok a „Szocialista Középiszkolai Diákok Országos Szövetsége”-be tömörültek. Ez a szervezet hivatalosan 1919. február 14-én tartotta alakuló kongresszusát, de a szervező munka már jóval korábban megindult. A szövetség politikai célkitűzései között kiemelkedő programpontként szerepelt az iskolák államosítása és a fakultatív hitoktatás követelésének támogatása. A szervezet a tanügyi reformok mellett a diákautonómia megvalósítását tűzte zászlajára. A tanulóifjúság — az üzemek mintájára — akkor bizalmiakat választott, és az iskolák egy részében „Diáktanácsok” alakultak. A haladó középiszkolósok éles harcban álltak a különféle reakciós, nacionalista alapon alakult, klerikális diákszervezetekkel, amelyek önálló nyomtatott lapokkal rendelkeztek, sőt röplapjaik jelentek meg, mögöttük nem ritkán hasonló felfogású tanárok álltak. A polgári demokratikus forradalom időszakában — bár egyes kommunista diákokról tudomásunk van — kommunista diákszervezet nem jött létre.

A Tanácsköztársaság idején az új iskola nagy diáktömegek rokonszenvét nyerte meg, a tanintézetek megváltozott szelleme kedvező visszhangra talált a tanulói fiatalok körében. Sok kispolgári és értelmiségi származású fiatal a

³ A korszak ifjúságmozgalom történeti problémáinak analizését „A KIMSZ megalakulása és tevékenysége a Tanácsköztársaság időszakában.” c. (Budapest, 1960.) kandidátusi disszertációjában Svéd László végezte el.

⁴ A Vörös Hadseregben ténylegesen harcoló egyetemisták számára vonatkozóan konkrét adatokkal nem rendelkezünk. A Vörös Hadseregbe belépő egyetemisták „... zömmel a világháborúban részt vett hallgatókból került ki, és a források általában nem tüntették fel, hogy egyetemi hallgatók is voltak.” (Ladányi Andor: A Tanácsköztársaság felsőoktatási politikájának kérdéseire. Századok, 1965. 1—2 sz. 156—157. o.)

proletárdiktatúrával szimpatizált. A diákok gondolkodását később a katonai, politikai és gazdasági helyzet alapvetően befolyásolta, kritikus időszakokban megnőtt az ingadozók száma, és a tanulók közül sokan a reakció befolyása alá kerültek. A középiskolások magatartására kihatott a fiatalok életkora, a cselekedeteiket befolyásoló érzelmi telítettség, bár a világháborús esztendők, a forradalom felnőtte érlelték az ifjúságot. A háborús sorozások alkalmával az iskolák hetedik és nyolcadik osztályaiból sok tanuló vonult be és került a harcterre.⁵ A szabadságos vagy éppen bevonuló katonadiákok a tanintézetek ismert alakja lett.

A korabeli dokumentumok joggal emelik ki az ifjúság — köztük a diákság lelkesedését, míg az ellenforradalom megnyilatkozásai tapasztalatlanságot, meggondolatlanságot, sőt, erkölcsi romlást emlegetnek. Huszár Károly szerint: „... a lobbanékony, tapasztalatlan, elhanyagolt gyári ifjúság teljesen behódolt a bolsevizmusnak és egy társaságot alapított a középiskolai és egyetemi ifjúsággal.”⁶

A hatalomra került ellenforradalmi rendszer vezető kultúrpolitikusai a diákság politikai magatartását értékelve megbélyegzésnek szánt jelzőiket félreérthetetlenül a tanulóifjúság tömegeire érve használják, és ennek okát abban látják, hogy úgymond: a kommunizmus „megfertőzte” őket.⁷

A Tanácsköztársaság idején a magyar történelem folyamán először jött létre a dolgozó és tanulóifjúság szervezeti egysége. Az *Ifjú Proletár* bejelentette: „A diákok az Ifjúmunkások Országos Szövetségén belül külön szakosztályt alkotnak, melynek élén öttagú direktórium áll.”⁸

A KIMSZ alapvetően két ifjúsági rétegből áll: munkásfiatalokból (köztük a tanoncokból), valamint a középiskolás diákokból. Az 1919. augusztusáig 120 000 főt számláló KIMSZ tagjainak közel egyharmada — kereken 40 000 fiatal — volt középiskolai tanuló.⁹

A KIMSZ diákpolitikája a tanulóifjúság tömegeinek megnyerését, a kommunista nevelését és a társadalmi feladatokban való részvételük szorgalmazását tűzte ki céljául. Nagy lendülettel folyt a felvilágosító munka, a tanintézetekben előadásokat tartottak és a legképzettebb diákokat központi agitátor iskolára küldték. A Közoktatásügyi Népbiztosság 27. KN sz. rendelete értelmében minden iskolában „kettős (tanítói és diák) bizottságok” jöttek létre.¹⁰ A diákdirektóriumok a tanulóifjúság önkormányzati szerveként működtek és elsősorban politikai munkát végeztek. A diákbizottságok elnökei és tagjai túlnyomórészt kommunista tanulókból kerültek ki, a tanulóifjúság részéről ők segítették legközvetlenebbül a toborzások végrehajtását.

A tanulmány szerkezete — bár a Tanácsköztársaság egész időszakát felöleli — természeténél fogva eltér a magyar Vörös Hadsereg szervezésével és harcaival foglalkozó szakmunkák felépítésétől, ezért a források csoportosítását követve két problémakört tárgyal: elsősorban a diákság önkéntes jelentkezését ismerteti, majd adatokkal támasztja alá a tanulóifjúságnak a Vörös Hadseregben való részvételét.

*

⁵ A honvédelmi miniszter 1917. december 7-i 4100/4/1917. eln. sz. rendelete az eddigi felmenések teljes revízióját rendelte el. Lásd: Fővárosi Levéltár. X. Szt. László Gimnázium iratai. 666/1917. A—9—1.

⁶ A proletárdiktatúra Magyarországon. Szerk. Huszár Károly. A bolsevizmus kultúrpolitikája. Budapest, 1920. 92. o.

⁷ Lásd: VKM. B—XII. Középiskolai Ügyosztály vezetőjének 1919. október 6-i jelentését. PI. Arch. 603. f. II/5/a.

⁸ Lásd: Az Ifjú Proletár, 1919. április 27. Az IOSZ hivatalos közleményei rovat 7. o.

⁹ Lásd Svéd László: Utat tör az ifjúság. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962. 159. o.

¹⁰ Tanácsköztársaság. 1919. május 9. 38. sz. A Közoktatásügyi Népbiztosság 27. K. N. sz. rendelete

A tanulóifjúság részvétele a toborzásokban. A Vörös Hadseregbe önként jelentkező diákok

A Tanácsköztársaság kikiáltása után, amikor a fiatal proletárállamot minden oldalról támadásra kész imperialista hatalmak vették körül, a frontokon és a hátszéli alakulatoknál egyaránt zűrzavar uralkodott. Sürgető feladat volt egy új típusú fegyveres erő megteremtése, a polgári kormányzattól örökölt hadsereg átszervezése és a katonák toborzása.

A Vörös Hadsereg felállítása és szervezése a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 24-i rendeletével kezdődött el. A toborzások politikai légköre alapvetően megváltozott. A katonának jelentkező idősebbek és fiatalok egyaránt a munkásosztály hatalmát védték. Bár a toborzásoknál a középiskolai diákság túlnyomó többsége életkoránál fogva nem jöhetett számításba, több márciusi sajtójelentés mégis a Vörös Hadseregbe önként jelentkező diákokról adott hírt. Az első tudósítás Szombathelyről érkezett: „Ma 300 középiskolai növendék jelent meg Obal volt kormánybiztos előtt és felajánlkozta, hogy belépnek a Vörös Gárdába. Kérésüket azonban nem teljesítették, a volt kormánybiztos azzal utasította őket vissza, hogy menjenek egyelőre tanulni, ha a Tanácsköztársaságnak szüksége lesz rájuk, majd hívni fogják őket.”¹¹

Hódmezővásárhelyen a felsőbb osztályú diákokból 50 tagú Vörös Gárdát szerveztek. „... a gimnázium felsőosztályú tanulói Banga Sándor tartalékos főhadnagy tornatanár vezetése mellett »diák vörös gárdát« alakított, amelybe az erősebb fizikumú felsőosztályú tanulók beléptek. A lelkes gárda 50 főből áll, s katonai kiképzését Banga tanár már tegnap megkezdte a tó alatti piactéren.”¹²

A Hadügyi Népbiztosság március 30-i rendelete szerint a toborzások alkalmával a Vörös Hadseregbe önként jelentkező diákok „katonailag kiképzetlen személyek” megnevezéssel kerültek nyilvántartásba „... a katonailag ki nem képzett jelentkezők tartózkodási helyük (lakásuk) és foglalkozásuk nyilvántartása mellett külön lajstorumokba vezetendők be.”¹³

A források szerint egyes diákok a demarkációs vonalon átszökve a román megszállású Temesvárról is jelentkeztek vöröskatonának: „... április hó 6-án Temesvárról 18 középiskolai tanuló megszökött szüleiktől azzal a céllal, hogy belépnek a magyar Vörös Hadseregbe. A nyomozás adatai szerint a diákok Újaradon és Aradon át Békéscsaba felé mentek, és valószínűleg már jelentkeztek a Vörös Hadseregbenél. A diákok egy másik csoportja, amely mintegy 30 fiúból áll, tegnap hagyta el Temesvárt, és ma igyekszik átjutni a demarkációs vonalon, szintén azért, hogy vöröskatona legyen.”¹⁴

Az adatok arra mutatnak, hogy a toborzások hírére leglelkesebben a győri diákok üdvözölték: „... a győri Felsőkereskedelmi Fa- és Fémipari Főreáliskola növendékeinek túlnyomó része belépett a Vörös Hadseregbe. Zene-szóval járták be a várost. Mindenütt nagy lelkesedéssel üdvözölték a fiatal katonákat.”¹⁵

Kaposvárról 30 diák jelentkezéséről tudunk. Andrassy Antal idézett kutatásai szerint „... Hudra, aki ekkor már a gimnázium politikai megbízottja,

¹¹ HL. Hüb. 6. osztály. 1919. III. 27. du. 430. Lásd még PI. Arch. A. II. 15/21. jelentés a Forradalmi Kormányzótanács vidéki sajtóosztályához.

¹² Hódmezővásárhelyi Friss Hírek, 1919. március 27. „Megalakult a diák vörös gárda.” Lásd még: Magyar Nemzetőr, Hódmezővásárhely, 1919. március 27. „Katonaruhát a diákoknak”

¹³ HL. Magyar Tanácsköztársaság iratai. 6. csomó (Hüb. 7353. eln. 6—1919. sz. 93 o.) Eredeti tisztazat

¹⁴ PI. Arch. TAGYOB 4/1 Sajtóügyi népbiztos vidéki jelentések. 223. o.

¹⁵ PI. Arch. TAGYOB Sajtóügyi népbiztos vidéki jelentések. 6426. 1919. április 8.

április 8-i rendkívüli tanári értekezleten közli, hogy nála körülbelül 30 felsőosztályos tanuló jelentette be a Vörös Hadseregbe való belépését... a nyolcadikosok közül 8 tanulónak sikerült megtalálni adatait, szinte kivétel nélkül kismemberek fiai és jó tanulók...¹⁶

„A diák-vöröskatonák között találjuk: Boskovitz László, szül. 1900., apja mészáros, jórendű tanulót; Jászai László, szül. 1900. apja vasúti alk. jórendű tanulót; Markács Lukács, szül. 1900. apja földműves, jórendű tanulót; Schultze Andor, szül. 1901. apja szobafestő, jórendű tanulót...¹⁷

Ebben az időszakban a csurgói gimnáziumban 29 diák neve került fel a Vörös Hadsereg tagjainak listájára.¹⁸

A Közoktatásügyi Népbiztoság április 5-én tette közzé az önként katonának jelentkező diákok tanulmányi kedvezményéről szóló rendeletét: „Mindazoknak a tanulónak, akik igazolják, hogy a Vörös Hadseregbe beléptek, annak az iskolai osztálynak elvégzéséről, amelybe jártak, az osztálybizonyítványt azonnal ki kell adni. Ha az osztálybizonyítvány alapján a tanuló már az érettségi vizsga letételére is jogosult volna, az osztálybizonyítvánnyal együtt az érettségi bizonyítványt is nyomban ki kell adni...¹⁹ Április 16-án újabb rendelet jelent meg a középfokú iskolákból bevonuló diákok részére biztosított kedvezményekről. A rendelet 1. §-ának értelmében „... az utolsó-éveseknek érettségi bizonyítványt, a nem utolsóéveseknek osztálybizonyítványt kell kiadni tanulmányi eredményüknek megfelelően... a 2. § szerint... az utolsó előtti évfolyam tanulói számára »haditanfolyam« létesült... a rendelet 4. és 5. §-a a haditanfolyamok anyagáról és működéséről intézkedik, továbbá előírja, hogy... a Felsőkereskedelmi Iskola tanulói a tanfolyamon való részvételre 7 havi szabadságot kaphatnak. A tanfolyam végén ezek a tanulók magánvizsgálatot tesznek...²⁰

A *Szolnoki Munkás* április 10-én 13 tanuló jelentkezését adta hírül.

A *Jászberényi Újság* viszont már nemcsak adatokat közölt, hanem politikailag is értékelte a tanulóifjúság elitjének bátor kiállítását. A cikk rámutat arra, hogy új típusú diákság van kialakulóban. „A lelkesedés, a szebb jövő reménye már erősen érezteti hatását a középiskolákban is. A fizikailag érett diákság örömmel siet a vörös zászló alá, hogy ő is közreműködhessen a szegények világának kiépítésében. Félreteszik egy időre a könyveket, hogy fegyvert fogjanak... Mintha a 48-as idő szelét hozta volna magával a tavasz, azzal a különbséggel, hogy azok, kiket akkor a népszabadság eltiprásában eszközül használtak fel, testestül, lelkestül velünk vannak, és nem állnak meg addig, míg egy ember is lesz, ki ellene van a »mindenki boldogságának.«” A helybeli gimnáziumból Koródi József VI., Bartha Gyula, Bugyi Kálmán, Roszner József, Szabó Sándor VII., Freund Miksa, Baráth Béla, Tuchó Tibor, Rákos László, Komáromi József VIII. oszt tanulók léptek be a Vörös Hadseregbe.²¹

A toborzások idején tovább erősödött az imperialista intervenció előkészí-

¹⁶ Lásd *Andrássy Antal*: i. m. 121. o.

¹⁷ KÁL. Kaposvári gimnáziumi iratok. Tanári értekezletek jegyzőkönyve 1915–21. 145/1919. sz. 124. o. Lásd még uo. 1918–1924. 243/1920. sz. Zárójelentés az 1918–19. iskolai évről 5. o. és *Ertesítő* 1918–19. 3. o. Idézi *Andrássy Antal*: i. m. 141. o.

¹⁸ Csurgói Református Főgimnázium Ertesítője 1918–19. 3. o., valamint *Bódi Imre*: A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Főgimnázium másfél évszázados története II. köt. Okmánytár 1943. 115. o. Idézi *Andrássy Antal*: i. m. 141. o.

¹⁹ A Közoktatásügyi Népbiztoság 4. K. N. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. április 5. sz.

²⁰ A Közoktatásügyi Népbiztoság 8. K. N. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. április 16. sz.

²¹ Lásd uo. 1919. április 13. „Gimnazistáink a Vörös Hadseregben.” A Magyar Vörös Hadsereg, 1919. Válogatott dokumentumok. Összeállította: *Hetés Tibor*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959. 106–107. o.

tése a Tanácsköztársaság ellen. Április 16-án hajnalban előre kidolgozott pontos tervek alapján megindult a román burzsoázia hadseregének támadása a Vörös Hadsereg védelmi vonalai ellen. Amikor a *Vörös Katona* április 19-i győri diákok jelentkezéséről szóló tudósítása megjelent, a keleti front katonai helyzete rendkívül súlyos volt. „Győrből jelentik, hogy az ottani 3 középiskolának: Kereskedelminek, Gimnáziumnak és Reáliskolának idősebb növendékei elhatározták, hogy testületileg belépnek a Vörös Hadseregbe. E héten megjelentek a toborzó bizottság előtt és közülük mintegy 200-at találtak alkalmasnak arra, hogy a proletariátus hadseregében teljesítsék kötelességüket. A testi gyengeségüknél fogva visszautasított diákok arra kérték a toborzó bizottság tagjait, hogy őket is sorozzák be a vöröskatonák közé, a bizottság azonban kénytelen volt kérésüket elutasítani.”²²

A diáksajtó cikkei közül különös figyelmet érdemel az *Ifjűmunkás*, „A kaposvári szabadgondolkodó szocialista diákok” lapjának „Fegyverbe, magyar proletárok” című írása, amely éppen a román burzsoázia hadseregének támadása előtti napon a lap április 15-i számában jelent meg. Néhány kiragadott mondat a cikkből: „... Nem ragadsz szabadító fegyvert? ... Ne felejtsd el harcos testvérem, hogy nem a háborúért, hanem a békéért harcolsz! Tedd ezért hát szabaddá és emberré diáktestvérem proletártestvéreidet és ha fegyverrel győztél, vedd elő a tudást és neveld idegen testvéreidet a munkás, becsületes életre...”²³

A diákújság egy másik cikke „Győzni fogunk, mert győznünk kell” címmel jelent meg, s a vöröskatonákról szolt, akik „... tudják, hogy egy új világerért küzdenek..., ahol nem lesz elnyomás és kizsákmányolás, nem lesz úr és szolga...”²⁴

Április 22-én a Magyarországi Szocialista Párt, a Forradalmi Kormányzótanács, valamint a Budapesti Forradalmi Munkás és Katonatanács „Veszélyben a forradalom!” közös kiáltványára megmozdult az egész ország. A román bojár támadás megindulásának hírére az Ifjúsági Szövetség is mozgósította tagjait. A veszélyes helyzetben a KIMSZ Diákalosztálya alapvető feladatnak tekintette a toborzások szorgalmazását és közvetlen segítségét. A kritikus napokban az újsághírekben többször szerepeltek a Vörös Hadseregbe jelentkező fiatalok, köztük középiskolások.

„Április 1-én a KIMSZ Diákalosztályának bizalmi testülete egyhangú és hatalmas lelkesedéssel tette magáévá a vezetőség ama indítványát, hogy a legteljesebb odaadással kiveszi a részét ama harcból, amit a proletariátus saját felszabadításán át az egész emberiség emancipációjáért folytat...”²⁵

Ugyanezen a napon határozták el a KIMSZ újpesti csoportjának ifjűmunkás és diáktagjai is, hogy „testületileg belépnek a Vörös Hadseregbe.”²⁶ A *Fáklya* című lapban olvashatók az alábbi sorok: „A fizikai és a szellemi munka proletárjai, az ifjűmunkások és a szocialista diákság egyforma lelkesedéssel állt elő és fogott fegyvert...”²⁷

A hadseregszervezésnek ebben az időszakában csak 18 éven felüli fiatalokat toboroztak.²⁸ Ilyenformán a diákok túlnyomó többsége eleve kima-

²² Vörös Katona, 1919. április 19. „Győri diákok a Vörös Hadseregben.”

²³ Ifjűmunkás, 1919. április 15. Idézi *Andrássy Antal*: i. m. 119. o.

²⁴ Lásd uo. 119–120. o.

²⁵ Fáklya, 1919. április 22. „Diákok a forradalom védelmében.” Lásd még Vörös Újság, 1919. április 23. „A szocialista diákok.”

²⁶ Vörös Újság, 1919. április 22. „Az újpesti szocialista diákok és ifjűmunkások.”

²⁷ Fáklya, 1919. április 24.

²⁸ A korhatárt később is a 18. évben állapították meg. Lásd: A Forradalmi Kormányzótanács CIX. és a Tanácsok Országos Kongresszusa által jóváhagyott rendelete a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságnak minden honosságú dolgozó férfi tagja részére — „annak az évek január 1-től, amelyben életkora 18. évet eléri... védkötelezetté állapít meg.” Tanácsköztársaság, 1919. július 12.

radt volna, csakúgy, mint sok e korhatáron aluli ifjúnunkás. „Ezt a rendelkezést — írja Svéd László — a toborzó bizottságok iparkodtak szigorúan betartani. A Tanácsköztársaság védelmére elszánt, korhatáron aluli fiatalok azonban elég leleményesek voltak ahhoz, hogy megtévesszék a katonai közegeket, és belopják magukat a harcoló egységek soraiba.”²⁹

A források szerint a 18 éven aluli diákok jelentkezése a hadseregbe, az iskolai tanári testületeket is foglalkoztatta. A tantestületi értekezletek jegyzőkönyveiben bejegyzéseket rendszerint a bizonyítványok kiadásával kapcsolatban találunk, pl.: „A tanári testület a következő határozatot hozta: 18 évnél fiatalabbak a Népbiztosság határozata szerint nem lehetnek a Vörös Hadsereg tagjai, s így ezeknek bizonyítvány nem adható ki...”³⁰ Ilyenek mellett a későbbi iskolai fegyelmi jegyzőkönyvek — kifejezetten áprilisa való utalással — többször említenek diákokat, akik a következményekkel nem törődve, vöröskatonának álltak be. „Szalay Ferenc, volt VIII. osztályos tanuló 1919. április 17-én önként lépett be a Vörös Hadseregbe... szülei emiatt kitagadták...”³¹

A kismartoni főreáliskola III. éves növendékei katonás rövidséggel jelentkeztek: „Szeretnénk egy különítményt képezni. Bennünk nem csalódnak. Fegyverforgatáshoz értünk. Mindenre készen állunk. Azonnali parancsot kérünk az indulásra...”³²

A Dunántúlról a következő adatok állnak még rendelkezésre: „A bonyhádi tanulóifjúság egyöntetű lelkesedéssel ajánlotta fel szolgálatait a »Vörös Gárdának« — olvashatjuk a Tolna megyei lapban —, mert segíteni akart a hadműveletekben”.³³ Szombathelyen „... mintegy 150 főnyi szocialista diáksereg vonult fel vörös lobogó alatt a vármegyei kormányzótanács székhelye elé, és egy öttagú küldöttséget menesztett a direktóriumokhoz. A küldöttség tolmácsolta a direktórium előtt a szocialista diákság azon kérelmét, hogy beőhajtának lépni a most alakuló Vörös Gárdába, ezáltal szolgálván a proletárok új köztársaságát.”³⁴

A KIMSZ Diákalosztálya maga is bekapcsolódott a szervező és agitációs munkába. A diákvezetők felkeresték az iskolákat, gyűléseket tartottak, lajstromozással kapcsolatos feladatokat láttak el. Az ilyen munkát végző tanulókat a KIMSZ Diákalosztálya a Hadügyi Népbiztosság rendelkezésére való hivatkozással hivatalos megbízólevéllel látta el. Az egyik veterán diákvezető megőrizte a nevére kiállított eredeti megbízólevelet. Ilyenformán lehetővé vált a lajstromozások végrehajtásában — a jelzetek egyeztetése útján a dokumentumok egybevetésével — az ifjúsági szövetség szerepét bizonyossá tenni. „A Hadügyi Népbiztosság 9475 E. N. N/8. 1919. rendelete alapján meghatalmazzuk Ascher Frigyes elvtársat, a III. kerületi Állami Főgimnázium

²⁹ Svéd László: i. m. 207. o.

³⁰ A jegyzőkönyv további szövege: „... b) a 18 évesnél idősebbek a Vörös Hadseregbe jelentkeztek, bizonyítványukat csakis a behívójegyük felmutatására kaphatják meg, c) akik a behívójegyüket már megkapták, azoknak a bizonyítvány már kiadható...” (Fővárosi Levéltár. B—121. A budapesti I. kerületi Állami Elemi Tanítóképző Intézet tanári testületének jegyzőkönyve. 1919. április 25.).

³¹ OL. VKM. 106. 708/1919. K. 592. 23. sz. A Cisztercita rend budapesti I. kerületi Szent Imre Főgimnázium diákfegyelmi jkv.-e. 1919. szeptember 19—26. 50. o. — Hasonló adatok találhatóak a Fővárosi Levéltárban is. Pl. „... Jelentem, hogy Csákány Béla VIII. oszt. tanulót a mai napon az intézetből haladéktalanul kitiltottam... Még csak 17 éves múlt, amikor április havában önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe, melynek kötelékében kitartott a proletárdiktatúra bukása után is... (A tanuló kijelentette, hogy) ... Meggyőződésből lett vöröskatoná és most is kommunista...” (Fővárosi Levéltár. A—9—9/1919. cs. A X. kerületi Állami Főgimnázium iratal.)

³² PI. Arch. II. 2/149. MMTVD. 6/A köt. 45. o. Idézi Nagy Zsuzsa: Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1961. 53. o.

³³ Igazság (Szekszárd), 1919. március 30. Idézi Nagy Zsuzsa: uo.

³⁴ Testvériség (Szombahely), 1919. március 28. o.

Intézőbizottságának tagját, hogy a fent nevezett iskolában a lajstromozással járó teendőket végezze. Budapest, 1919. május 13-án.”³⁵

Az ellenforradalom győzelme után a nyilvántartási munkában való közvetlen részvétel — mint a „bűnösséget” kétségtelenül bizonyító tény — Ascher Frigyes fegyelmi anyagában is megtalálható. „A lajstromozásra ő gyűjtötte össze és vezette tanuló társait...”³⁶

A KIMSZ Diákalosztálya a katonai nyilvántartásba vétel segítségét a Hadügyi Népbiztosságnak 9475 eln.—6. 1919. sz. rendelete szerint a szakszervezetekhez hasonlóan végezte, ez ugyanis előírta, hogy „... a lajstromozás keresztülviteléhez szükséges segédszemélyzetről a szakszervezetek kötelesek gondoskodni...”³⁷

A rendelet száma az Ascher Frigyes nevére kiállított idézett megbízólevél jelzetével azonos.

Közéiskolák diákok a Vörös Hadseregben

Május első napjaitól a közéiskolák felső osztályába járó diákok tömegesen cserélték fel az iskolai tanszereket a puskával.

Pápan pl. tanuló fiatalokból diákszázad létesült: „A pápai vörös-ezred diákszázada tegnap este a Griff-szálló nagytermében búcsú táncestét rendezett...”³⁸

A fegyelmi jegyzőkönyvek gyakran említenek diákokat, akik május elsőjén vonultak be katonának.

VI. kerületi Állami Főgimnázium diák fegyelmi jegyzőkönyve az egyik tanuló azért marasztalja el, mert „... május 9-én sorozták, 12-én bevonult... másfél hétig gyakorlatozott, aztán sportkiképző lett.”³⁹

Tények igazolják, hogy nem néhány diákról, hanem tömeges bevonulásról volt szó. „... az iskolákban osztályok, padok maradtak üresen...”⁴⁰, „... egyes osztályok sokhelyütt kivétel nélkül beálltak a Vörös Hadseregbe.”⁴¹

Bár a fegyelmi jegyzőkönyvek irataiban utalás történik túlnyomórészt pesti tanulókból álló diákszázad alakulására, az erre irányuló kutatások nem vezettek konkrét eredményhez. A további feltáráshoz kiindulópont lehet a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnázium évkönyvében található megállapítás,

³⁵ Eredeti megbízólevél Ács Frigyes tulajdonában. A fotokópát lásd Ifjú Kommunista, 1959. 2. sz. 57. o.

³⁶ Lásd: OL. VKM. 106. 708/1919. K—592. 23. cs. A III. kerületi főgimnázium diák fegyelmi jegyzőkönyve. 1919. augusztus 29., szeptember 4., 8., 11. 5. o.

³⁷ HL. A Magyar Tanácsköztársaság iratai. Hüb. Friedler népbiztos házi kezelősege 461/BK. 1919. 4. d. B. polj. 4/1965 levéltári jelzet. A fentiekben foglaltakat a Hadügyi Népbiztosság 9983 eln.—6—1919. rendelete egészíti ki. „... mentalakulatokba katonailag ki nem képzettek, valamint fegyveres arcvonalbeli szolgálatra nem alkalmasak semmi körülmények között nem oszthatók be...” (HL. Hüb. VI. oszt. 7/12. cs. 212. lap.)

A nyilvántartással foglalkozik továbbá a „... Melléklet a 10729/eln.—6—1919. sz. Hadügyi Népbiztossági rendelethez” című dokumentum „... A lajstromozás nem egyéb mint nyilvántartásba vétel és összeírás... A lajstromozás által az elvtársak a Vörös Hadsereg részére csak nyilván vannak tartva, de még nem tényleges tagjai annak. A Vörös Hadsereg tényleges tagjaivá csak akkor válnak, ha a bevonulási parancs értelmében a póttettekhez bevonulnak tényleges katonai szolgálatra...” (HL. Hüb. VI. oszt. 7/3 cs. 395—399. lap.)

³⁸ Pápai Közlöny, 1919 május 18. Lásd még Munkásújság, Pápa, 1919. május 20.

³⁹ Lásd: OL. VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. a VI. kerületi Állami Főgimnázium diák fegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 18. 22. o.

⁴⁰ Lissauer József: Diákmozgalom a Tanácsköztársaság idején. Köznevelés, 1959. április 22. 174. o.

⁴¹ OL. VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. Hirschfeld Lajos VIII. oszt. tanulóinak a kir. Tanterv Főigazgatóságához írt kérvényéből. 31. o.

hogy „Az iskola sok tanulója lett az akkor alakult VI. kerületi úttörőzászlóalj tagja...”⁴²

A tanulóifjúság tömegeinek kiállását megerősítik a kortársak visszaemlékezései is. „A középiskolák felső osztályaiból sok lelkes fiatal állt be vöröskatonának és harcolt a frontokon” — írja Bihari Mór.⁴³

A katonadiákok ügyében a Közoktatásügyi Népbiztosság Lukács György aláírásával nyilatkozott: „A Közoktatásügyi Népbiztosság örömmel veszi tudomásul, hogy a szocialista diákság nagy számmal siet a forradalom védelmére... az ifjúmunkások, általában a Vörös Hadseregbe jelentkezők is végezzék lelkiismeretesen tanulómunkájukat mindaddig, amíg behívójukat meg nem kapják. Azok tanulmányi érdekeiről pedig, akik előbb vagy utóbb a Vörös Hadseregbe beosztást nyernek, a Közoktatásügyi Népbiztosság... minden tekintetben gondoskodni fog... a Vörös Hadseregben való szolgálatot felváltott turnusokban fogják a diákok teljesíteni és az ott eltöltött idejükért megfelelő időtartalomra a Népbiztosság részükre a gondtalan tanulás feltételén mindenképpen biztosítani fogja.”⁴⁴

A forrás gyanánt többször idézett iskolai fegyelmi jegyzőkönyvek és a Hivatalos Közlönyben megjelent kizárási ítéletek indoklásai olyan diákokról is megemlékeznek, akik a Vörös Hadseregbe nemcsak maguk jelentkeztek, hanem társaikat is erre buzdították. Vágó Lajos VIII. osztályos tanuló kihallgatásakor jelenlevő osztálytársa például úgy nyilatkozott, hogy a vádlott tanuló „A bizonyítvány megkapása után kijött egy lánnyal agitálni a Vörös Hadseregbe való belépés mellett... (lejjebb Vágó elismeri a kijövetel tényét)...”⁴⁵

A VKM pl. Sas Józsefet, a pápai református gimnázium volt VIII. osztályos tanulóját „... a proletárdiktatúra alatt tanúsított erőszakos és kirívó magatartása és a Vörös Hadsereg érdekében kifejtett terrorizmus agitációja miatt az ország összes középiskoláiból, az érettségi vizsga letételétől eltiltotta...”⁴⁶

A Tanácsköztársaság megdöntése után a hadügyminiszter elrendelte valamennyi akadémikusnak és növendéknek a proletárdiktatúra alatti magatartása igazolását. A vizsgálat befejezésével, a fegyelmi iratok szerint, a Katonai Főreáliskolába járó tanulók közül kizárára javasolták „Benedek Vilmost... aki önként felajánlotta szolgálatait a Hadügyi Népbiztosságnak... Lukács György... a Vörös Hadseregbe való belépés mellett agitált és ő maga be is lépett... Fenyvesi Béla, tanító fia, nyíltan kommunistának vallotta magát... toborzott a Vörös Hadsereg részére.”⁴⁷

Számos tény adja bizonyosságát annak, hogy a rendkívüli időkben a fiatalok legjobbjai a fronton is példamutatóan helytálltak. A hősi halottak között szerepelt például Hajabáts László, az esztergomi reáliskola tanulója. „A fiatal diák példás hősiességgel harcolt... A hátsó vonalakból, ahol mentőszolgálatot teljesített, a tűzvonalba ragadta őt (lelkesedése)... az elsők közé

⁴² A budapesti Kőlcsey Ferenc Gimn. évkönyve. Közzétette Dr. Hollós István igazgató. Budapest, 1960. 8. o.

⁴³ „... Egyszer a kapun hazainduló gyermekekkel találkoztam, holott csak 11 óra volt. Megtudtam, hogy a tanárok a Vörös Hadseregbe sorozásra mennek. Akkor én is veletek tartok — mondtam. Míg a tanári szobában vártam kollégáimra, betódult egy csomó nagyobb fiú. sorra kérték, hadd mehessenek a sorozó bizottság elé, mert ők is vörös katonák szeretnének lenni. Alig tudtam őket lebeszélni elhatározásukról.” (Bihari Mór: A botnak két vége van. Nagy idők tanúi emlékeznek. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1953. 101. o.)

⁴⁴ Pesti Hírlap, 1919. április 24.

⁴⁵ Lásd: OL. VKM. 106708/1919. K—592 23 cs. A X. kerületi tisztviselőtelepi Állami Főgimnázium diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 6. 10. o.

⁴⁶ Hivatalos Közlöny, 1920 május 27. Közlemények rovat, 146. o.

⁴⁷ Műv. Min. Irattár. VKM—20—1928—4/101388/1920/98237. Gimn. uo. II. 10. Bellér Béla gyűjtése.

— vöröskeresztes karszalagját eldobta és fegyvert ragadott...⁴⁸ A fronton esett el pl. Porga Aladár és Leél Leó ifjúmunkás.⁴⁹ A budapesti V. kerületi Főreáliskola fegyelmi jegyzőkönyvében a következő sorokat találjuk:

„Rull József, volt VIII. osztályos tanuló, munkáscsalád gyermeke, vérbeli kommunista, lelkesedésből állt be katonának...⁵⁰

...mint repülő, tevékenyen részt vett a románok és csehek elleni offenzívában.⁵¹

...Nyíregyházánál idegsokkot kapott, két hétig kórházban volt, utána újból bevonult.”⁵² Feljegyzőik — szándékuk ellenére — hősi helytállást dokumentáltak.

A felszabadulás után megjelent iskolai évkönyvben ugyancsak találkozhatunk ilyen diákok neveivel. Illusztrációképpen egyetlen adat: „...1919 nyarán... sor került a ludovikások felkelésére. Az ellenforradalmat megfékező harcokban, az utólagos adatok szerint, Vicze József az iskola VII. osztályos tanulója is részt vett.”⁵³

Adataink vannak kivételes képzettségű diákokról, akik fiatal koruk ellenére magasabb beosztásban, parancsnokként harcoltak. Egyikük Vermes Béla, aki az egri Dobó István Gimnázium tanulójaként vonult be, és a Vörös Tengerészdandár II. ezrede 7. századának parancsnoka lett.⁵⁴ Az ellenforradalom hatalomra kerülése után Vermes Bélát a VKM az ország összes középiskolájából kizárta.⁵⁵ Egy másik tanulóról, Vezér Andrásról a diákfegyelmi jegyzőkönyv dokumentálja, hogy „...vöröskatoná, szakaszparancsnok... volt.”⁵⁶ Néhány képzett, rátermett diák politikai megbízatást kapott a Vörös Hadseregben. Egyikükről iskolájának fegyelmi jegyzőkönyve megjegyzi, hogy „agitátor lett... mint agitátor, egy ízben volt Aszódon, katonák előtt beszélt...”⁵⁷ Andrassy Antal kutatásai szerint a kaposi diák vöröskatonák „harcoltak a cseh fronton, míg mások Somogyban, teljesítettek szolgálatot...”⁵⁸

A dokumentumok tanulmányozása során kitűnt, hogy a fegyelmi tárgyalásokon a katonáknak önként jelentkező diákok „bűnére” az ellenforradalom nem fogadott el semmiféle mentséget. Eszerint értékelték többek között Plachy Aladár VII. osztályos tanulót, aki „... az osztályból elsőnek ment vöröskatonának”⁵⁹ Frebits Lászlót, akiről kitűnt, hogy „önként lett vöröskatoná”, továbbá Brinás József volt VIII. osztályos, Rolf Aladár, Rokken János, Mühlerott János, Galba József és még négy tanulót, akik ugyancsak önként lettek vöröskatonák.⁶⁰

⁴⁸ Esztergomi Népszava, 1919. június 5. „Halottaink.” Idézi *Svéd László*: i. m. 212. o.

⁴⁹ Ifjúmunkás Internacionálé, 1921. március (Magyar szám.) „A fehér terror ifjúmunkás áldozatai”. Idézi *Svéd László*: u. o.

⁵⁰ Lásd: OL. VKM. 106708/1919. K-592. 23. cs. Az V. kerületi főreáliskola diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 5., 9., 16. 59. o.

⁵¹ Uo. 116. o.

⁵² Uo. 119. o.

⁵³ *Dr. Tömörkény Péterné: A Tanácsköztársaság napjai iskolánkban. A budapesti Petőfi Sándor Gimnázium jubileumi emlékkönyve. 1892-1967. Budapest, 1967. 37. o.*

⁵⁴ Vermes Béla neve a „Vörös Tengerészdandár II. ezs. 7. század szolgálati jegyén mint századparancsnok szerepel. (HL. Hüb. VI. oszt. 1919. május 8. 7/8-as levéltári jelzet 144. o.)

⁵⁵ *Szántó Imre: A szocialista pedagógusmozgalom Heves megyében. 1918-19. Heves megye a Tanácsköztársaság idején. Eger, 1959. 97. o.*

⁵⁶ OL. VKM. 103-188/1919. K-592. 16. tétel. A X. kerületi Kőbányai Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. október 3. 64. o.

⁵⁷ OL. VKM. 106708. K-592. 3. cs. A VI. ker. Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 8. 22-23. o.

⁵⁸ *Andrassy Antal*: i. m. 122. o.

⁵⁹ OL. VKM. 103188/1919. K-592. 16. tétel. A X. kerületi Kőbányai Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. október 3. 59. o.

⁶⁰ OL. VKM. 106708/1919. K-592. 23. cs. A III. ker. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. augusztus 29., szeptember 4., 8., 11. 5. o.

A bevonuló diákok között — bár kevés számmal — akadtak „fehér érzel-műek”, olyanok, akik tudatosan vagy a reakció befolyása alatt az ellenforradalommal rokonszenveztek. Ezt erősíti meg a fegyelmi jegyzőkönyvek néhány adata. Ezzel kapcsolatban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fehérterror légkörében megtartott fegyelmi tárgyalásokon minden vissza-menőleg igazolt ellenforradalmi cselekedet, vagy erre mutató törekvés „nem-zeti dicsőségnek” számított, és az ilyenek bizonyítása, minden egyéb „vét-ke” más megvilágításba helyezett.⁶¹

A budapesti II. kerületi Érseki Katolikus Főgimnázium katonának jelentkezett tanulója a jegyzőkönyv szerint „... olyan csapattestbe igyekeztek be-lépni, amelyek ellenforradalmi érzelmeikről voltak elismertek, például a Székely zászlóalj, a 29-es pesti tüzérek ... amikor az utóbbiról kiderült, hogy nem fehér, szabadulni igyekeztek.”⁶²

Ugyanitt olvashatunk egy Schwertsig nevű diákról, akit „... hazafias lel-kesedése hosszas viszontagságok után átvitte Szegedre a fehér gárdába.”⁶³

Figyelmet érdemelhet a budapesti tisztviselőtelepi Állami Főgimnázium fegyelmi jegyzőkönyvének egy részlete, amely szerint az egyik diák elleni vád az volt: akadályozni igyekezett, hogy egy Szabó nevű bevonulni szán-dékozó tanuló megkapja bizonyítványát. A vádlott kijelentette: „... csupán azt akarta megakadályozni, hogy Szabó, mint közismert fehérérzelmű, a Vö-rös Hadseregbe kerülhessen, mert akkor oda még csak a politikailag meg-bízhatókat vették fel.”⁶⁴

Amennyire a dokumentumokban ellenforradalmár diákokról csak elvétve olvashatunk, annál több azoknak a száma, akik részt vállaltak a proletár-hatalom védelmében. Ritka az olyan iskolai fegyelmi jegyzőkönyv, amely az ellenforradalom szóhasználatával ne tenne említést a Vörös Hadseregbe je-lentkezett, vagy ténylegesen bevonult diákokról.⁶⁵ Gyakorik az erre vonat-kozó adatok egyéb iskolai okiratokban is. A budapesti Barcsai utcai Fő-gimnázium iktatókönyve például „Látogatási bizonyítvány a Vörös Hadse-regbe való belépéshez” — bejegyzés mellett 55 diák nevét sorolja fel.⁶⁶

Vörös katonadiákokról olvashatunk a budapesti VIII. kerületi Állami Fő-gimnázium fegyelmi jegyzőkönyvének anyagában,⁶⁷ továbbá a ceglédi gim-názium 1920-ban megjelent évkönyvében is.

„A vörös láz 9 VIII., 4 VII., 5 VI. és 1 IV. osztályos tanulót vitt be a Vörös Hadseregbe, akik közül 6 még nem volt 18 éves és így bizonyítvány nélkül szakította félbe tanulmányait...⁶⁸ (kiemelés tőlem — G. L.).

A budapesti VII. kerületi István úti Állami Főgimnázium igazgatójának 1919. október 3-i jelentése arról szól, hogy az egyik tanulója vörösőr volt, amit a tárgyalás alkalmával maga is beismert.⁶⁹

⁶¹ Az V. ker. Főreáliskola diákfegyelmi tárgyalásáról felvett jkv-e 19 vöröskatonának je-lentkezett diákat sorol fel, akik más vádlottakkal ellentétben érettségire bocsáthatók. (OL. VKM. 106708 K-592. 23. cs. 59-60. o.)

⁶² OL. VKM. 106-708/1919. 23. cs. A budapesti II. kerületi Érseki Kath Főgimn. diákfe-gyelmi jkv-e. 1919. szeptember 5. 92. o.

⁶³ Uo. 92-93. o.

⁶⁴ OL. VKM. 106708/1919. K-592. 23. cs. A X. ker. tisztviselőtelepi Áll. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 6. 10. o.

⁶⁵ Lásd a gimn. adatokon kívül pl. az 1. sz. Áll. Tanítóképző Intézet jkv-eit 1918-26. Főv. Levéltár. B-L-21. *Bellér Béla* gyűjtése.

⁶⁶ Fővárosi Levéltár. A-24-24. Uo.

⁶⁷ OL. VKM. 106708/1919. K-592. 23. cs. Adám János és Durmann Ede volt vöröskatonák ügye. 40-41. o.

⁶⁸ A ceglédi M. kir. Áll. Kossuth Főgimn. értesítője az 1918-19. és 1919-20. isk. évekről. Cegléd, 1920. 7. o.

⁶⁹ OL. VKM. 103188/1919. K-592. 16. tétel. A budapesti VII. ker. István úti Áll. Főgimn. igazgatójának 1919. október 3-i jelentése. 39. o.

Tudunk középiskolásokról, akik a Vörös Hadsereg számára sáncmunkát végeztek. Az egyik tanuló a fegyelmi jegyzőkönyv szerint azt vallotta, hogy „... a katonai jelentkezés után a 29. erődítési zászlóaljhoz került... az erődítési munkálatokban is részt vett, sánctot ásott.”⁷⁰

A IV. kerületi Főreáliskola tanulói tömegesen jelentkeztek sáncmunkára. A munka szervezését az iskola egyik VII/A. osztályos tanulója irányította. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött összesített névjegyzékben nem kevesebb, mint 77 diák neve és születési éve szerepel.⁷¹

Nem állíthatjuk, hogy a Vörös Hadseregbe jelentkezett valamennyi középiskolás öntudatos volt. A tanulófjúságnak ez a katonai szempontból számításba vehető legfiatalabb rétege azzal, hogy a Vörös Hadsereg soraiba állt, mégis példát mutatott, a legnehezebb körülmények között bizonyította, hogy készen áll fegyverrel is szolgálni, védelmezni a proletárok hatalmát.

ЛАСЛО ГЕЛЛЕРТ:

ДАННЫЕ О КРАСНОАРМЕЙЦАХ — УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ ШКОЛ

Резюме

Среди источников о социалистическом студенческом движении имеется много данных об учащихся средних школ, явившихся добровольно в Красную Армию. Особенно много документов свидетельствуют о дисциплинарных взысканиях против левых студентов и руководителей студенческого движения после прихода контрреволюции к власти. Кроме этого ценными документами являются доклады, телеграммы Наркомата печати, различные издания печати, подлинные документы сохранившиеся в Военно-историческом архиве и у руководителей студенческого движения 19-го года.

«Социалистический Союз учащихся средних школ» официально был создан 14 февраля 1919 г. После провозглашения Венгерской Советской Республики осуществлялось организованное единство рабочих и учащейся молодёжи. Коммунистический Союз Венгерской Молодёжи насчитывал 120 000 членов, из этого числа было приблизительно 40 000 студентов. Изменился дух в учебных заведениях. Это было встречено со стороны учащейся молодёжи с одобрением. Большие студенческие массы симпатизировали советской власти.

По декрету Революционного Правительственного Совета от 24 марта 1919 г. о создании Красной Армии в основном изменился характер набора в армию. Большинство учащихся средних школ из-за возраста нельзя было принять в Красную Армию. Несмотря на это, в марте — по данным печати — многие из учащихся явились добровольно в призывные комиссии. Наркомат по просвещению обеспечивал льготы в учёбе учащимся, действительно вступившим в армию.

Студенческий отдел Коммунистического Союза Венгерской Молодёжи также включился в организационную и агитационную работу. Руководители студентов пошли в школы, проводили собрания, составляли списки.

Источники упоминают не только о студентах добровольцах, но и подчёркивают организационную и просветительную деятельность некоторых, и называют их поимённо. В воспоминаниях говорили о том, что в школах во время массового вступления в армию, целые ряды парт оставались пустыми.

Знаем таких студентов, о героических поступках которых было упомянуто в тогдашней печати. Некоторые способные студенты стали командирами.

Среди красноармейцев-учащихся было несколько «белых» находящихся под влиянием реакции. Они после прихода контрреволюции к власти стремились подчёркивать

⁷⁰ OL. VKM. 106708/1919. K—592. 23. cs. A VI. ker. All. Főgimn. diákfegyelmi jkv-e. 1919. szeptember 8. 22. o.

⁷¹ Az összesített névjegyzékben születési évük szerint találjuk a sáncmunkára jelentkezett diákok nevéit A tanulók között nagy számban voltak V-es, tehát 15—16 éves tanulók is. (HL. A Magyar Tanácsköztársaság iratai. 72/B. Hídfőparancsnokság. Szám nélkül.)

свои заслуги и получить в школах признание. О таких студентах-контрреволюционерах мало документов. Значительно больше число тех учащихся, которые честно выполняли свой долг. В каждой школе был организован дисциплинарный комитет. Мало таких протоколов, в которых не упоминали об учащихся записывавшихся или действительно вступивших в Красную Армию. Много данных об этом в Государственном Архиве и в Архиве столицы.

Многим учащимся, записывавшимся в Красную Армию не было ещё 18 лет, но их не могли удержать ни какими официальными запретами. Многие участвовали в фортификационных работах, выкапывании окопов.

Та самая молодая часть учащейся молодёжи, которая с военной точки зрения уже имела значение, показала пример в историческую пору, лучшие представители этой молодёжи боролись в рядах Красной Армии с оружием в руках.

LÁSZLÓ GELLERT:

ANGABEN ÜBER DIE ROTEN SOLDATENSCHÜLER DER MITTELSCHULEN

Resümee

In den Quellen der sozialistischen Bewegungen der Mittelschüler kamen viele Daten zum Vorschein, welche über die Schuljugend sprechen, die sich in die Rote Armee gemeldet hat. Besonders viele Daten findet man in den Akten der Disziplinarverfahren, welche man nach der Machtübernahme der Gegenrevolution gegen die linksgerichteten Mittelschüler und gegen die Führer der Bewegung eingeleitet hat. Ausserdem enthalten sehr interessante Dokumente die Meldungen, Telegramme, verschiedene Zeitungsnachrichten und die originalen Urkunden des Volkskommissariats des Pressewesens, die in dem Kriegsgeschichtlichen Archiv vorhanden sind, oder solche, die von Studentenführer aus 1919 aufbewahrt wurden.

Der „Landesverein der sozialistischen Mittelschüler“ ist amtlich am 14. Februar 1919 entstanden. Die Organisationseinheit der Jungarbeiter und der Schuljugend ist nach der Proklamation der Räterepublik ins Leben gerufen worden. Aus den 120 000 Mitgliedern des „KIMSZ“ war die Zahl der Schuljugend ungefähr 40 000. Der veränderte Geist der Lehranstalten fand bei der Schuljugend günstigen Klang, grosse Massen der Mittelschüler sympatisierten mit der Räterepublik.

Nach dem Erlass des revolutionären Rates über die Aufstellung der Roten Armee vom 24. März 1919, hat sich die militärische Rekrutierung grundsätzlich geändert. Zwar kam die überwiegende Zahl der Mittelschüler bei der Meldung in die Rote Armee nicht in Betracht, trotzdem meldeten die Zeitungen in den Märzberichten zahlreiche Fälle, wo Mittelschüler ihre freiwillige Einberufung bei den Wehrkommissionen gebeten haben. Das Volkskommissariat für Unterricht sicherte den eingerückten Mittelschülern Studienmässigkeiten.

Die Studentenunterabteilung des „KIMSZ“ selbst schloss sich der organisatorischen und agitativen Arbeit an. Die Studentenführer suchten die Schulen auf, hielten Versammlungen und nahmen an den Registrierungsarbeiten teil.

Die Quellen erwähnen nicht nur die freiwillig eingerückten Mittelschüler, sondern heben jene die in den Organisations- und Aufklärungsarbeiten teilgenommen haben auch namentlich aus. Die Rückerinnerungen berichten, dass in Folge der massenhaften Einrückungen in den Schulen ganze Bankreihen leer blieben.

Wir wissen von Mittelschülern, deren heldenhafte Taten an der Front von den zeitgenössischen Zeitungen oft gewürdigt wurden. Einzelne befähigte Mittelschüler kämpften als Kommandanten in höheren Einteilungen.

Unter den Soldatenschülern waren vereinzelt auch „weiss-gesinnte“, unter Einfluss der Reaktion stehende Mittelschüler. Diese trachteten, dass man nach der Machtübernahme der Gegenrevolution, ihre Verdienste in den Schulen anerkenne. In den Dokumenten kann man nur selten von gegenrevolutionären Mittelschülern lesen, desto mehr von Schülern, die ihre Aufgaben ehrlich gelöst haben. Nur

selten findet man ein Schuldisziplinarprotokoll — obgleich fast in jeder Mittelschule eine Disziplinarkommission aufgestellt wurde — wo man in die Rote Armee eingerückte Schüler nicht erwähnt, hätte. Sehr viele solche Daten findet man in den Landes — und Hauptstädtisches — Archiven.

Zwischen den Schülern, die sich in die Rote Armee gemeldet haben, waren viele, die ihr 18. Lebensjahr noch nicht erreichten. Ihr Eintreten konnten sogar die amtlichen Verbote nicht verhindern. Andere Schüler nahmen an Befestigungsarbeiten teil.

Unsere Schuljugend, die aus militärischen Standpunkt noch in Rechnung kommende jüngste Schichte war, hat in historischen Zeiten Beispiel gezeigt und die Besten kämpften mit der Waffe in der Hand in den Reihen der Roten Armee.

Die Abhandlung des Autors befasst sich mit dieser Zeit und diesem Thema.

